

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М. КОРЕЦЬКОГО**

УДК 321.01:124.4

КОРНІЄНКО Валерій Олександрович

**ПОЛІТИЧНИЙ ІДЕАЛ:
ПРОБЛЕМИ ЕВОЛЮЦІЇ ТА ВТІЛЕННЯ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНОГО
РОЗВИТКУ**

23.00.03 — політична культура та ідеологія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Київ – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант —
доктор філософських наук, професор
ВОЛИНКА Григорій Іванович,
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри філософії

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук
ХРАМОВ Василь Олегович,
Національний інститут проблем міжнародної безпеки при Раді
національної безпеки і оборони України,
головний консультант

доктор історичних наук, професор
МАДІССОН Вадим Вільямович,
Київський Національний університет технологій та дизайну,
завідувач кафедри політології і соціології

доктор політичних наук
БАРКОВ Валерій Юрійович,
Національний інститут стратегічних досліджень при Адміністрації Президента
України, головний консультант

Провідна установа —

Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН
України, відділ теоретичних та прикладних проблем політології

Захист відбудеться 22 березня 2002 р. о 15 00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.

Автореферат розісланий 21 лютого 2002 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор політичних наук

В.П. Горбатенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Дослідження проблеми еволюції політичного ідеалу обумовлено теперішньою суспільною ситуацією, яка потребує вивіреного знання, має потребу в ідеалі, як путівникові. Нація, що має перед собою ідеал суспільства, одержує життєву психологічну енергію, вельми важливу для неї в критичній ситуації. Тому пошук навіть не просто ідеалу, а системи ідеалів є сьогодні для України найважливішою проблемою, але і, напевно, найбільш важкою.

Поняття ідеалу виражає одночасно найвищу цінність і найвищу мету. Проте ця граничність ідеалу є конкретно-історичною. З кожною новою епохою вона видозмінюється, причому, відбувається переоцінка, уточнення, конкретизація фундаментальних цінностей і цілей. Політичний ідеал ніколи не залишався незмінним, історія людства не знає статичних ідеалів, що застигли у власній досконалості. У відповідності з принципом історизму, що є одним із найбільших відкриттів філософсько-політичної думки, жоден ідеал не може бути створений одного разу і на всі часи, а його "вічність" полягає лише в тому, що людство має потребу в ідеалі. Образ бажаного майбутнього є невід'ємною приналежністю людини, їй завжди потрібна опора на певні ідеали. Ідеал, як правило, виражає спрямованість у майбутнє, яке вільне від негативних нашарувань минулого і сьогодення. Звідси с важливість розгляду ідеалу під кутом взаємозв'язку минулого, дійсного і майбутнього. Актуальність цього пов'язана з необхідністю збереження нерозривності тканини суспільного організму, мобілізації пізнавального потенціалу різних епох, а також рівноправ'я пізнавальних парадигм і стилів мислення, визнання їхньої самоцінності.

Будь-який ідеал неодмінно відображає окремі властивості, тенденції об'єктивної дійсності і базується на певних знаннях. Разом з тим, сучасний стан нашого теоретико-політичного знання визначеністю ніяк не відзначається. По-перше, тому, що історія останніх десятиліть змусила засумніватися в безумовній надійності й універсальності якогось конкретного ідеалу. По-друге, історія ще раз виявила, як важкі соціальні, інтелектуальні, етичні наслідки поклоніння ідеалу як ідолу, коли люди ставали, по суті, його заручниками. По-третє, ще однією причиною, яка ставить під сумнів універсальність будь-якого політичного ідеалу, пов'язана з тим, що світ радикально змінився.

Соціальна історія стрімко прискорює свій біг і також стрімко перетворюється в глобальну історію. Тому питання сьогодні полягає в тому, чи можна в принципі прикладати ідеали, "сконструйовані" у минулі епохи, до цього якісно нового світу, у якому всі країни і народи виявилися тісно взаємозалежними? Відбулося якісне зрушення у самих основах людського світосприйняття, загальноцивілізаційних цінностей.

Отже, з одного боку, оцінка реального стану будь-якої системи, що розвивається, не буде повною і глибокою, якщо не розкриті об'єктивні тенденції її розвитку, не виявлені її перспективні сторони і стан. Але, з іншого боку, людина не може керуватися лише прагматикою і при цьому залишатися людиною. Без відповідного ідеалу суспільство не зможе творити і вдосконалювати своє буття, оскільки невідомі резерви і джерела суспільного самовідтворення, шляхи та лінії колективної творчості. Інтегральна оцінка перспектив розвитку суспільства також відбувається за допомогою ідеалів, що акумулюють у собі політичні інтереси різних індивідів, соціальних груп населення. Тому пошук політичного ідеалу, можливо, навіть якоїсь політичної утопії, без якої не може існувати людство с відбувався в будь-якому суспільстві. Звідси – соціально-політичний контекст актуальності

дослідження.

Проте для того, щоб зрозуміти, як можуть ідеали впливати на розвиток людини і суспільства, виникає необхідність у дослідженні діалектичного змісту політичного ідеалу. Так, серйозні питання виникають при дослідженні проблеми відчуженості і присвоєння ідеалів, коли практично на кожному соціально-значимому етапі розвитку суспільства можна спостерігати спроби перетворення конкретного історичного ідеалу в ідеал історії. Це вказує на практичну актуальність дослідження, пов'язану в тому числі із виявленням помилкових ідеалів, якими можуть керуватися у своїй життєдіяльності індивід, соціальна група або суспільство в цілому. Воно відкриває можливість для прогнозування подій у соціально-політичній сфері, що також має істотне практичне значення.

Сьогодні існує певний дефіцит в уявленні про засоби регуляції ставлення до ідеалів. Для нашого недавнього минулого характерним було виховання "правильного" ставлення до ідеалів, для чого використовувалися певні технології, орієнтовані, по суті, на маніпулювання свідомістю. Практика показала в одних випадках їхню ефективність, в інших - неефективність. Проте, і сьогодні маніпулювання свідомістю громадян із боку владних структур має місце, що вказує на необхідність розібратися в технологіях конструювання політичних ідеалів.

Для розв'язання практичних вузлів ставлення до політичних ідеалів, у розвитку самих ідеалів сьогодні не можна просто продовжувати вдосконалення теоретичних уявлень про них, пов'язаних із якимось консервативним синдромом, із технократичними ілюзіями, з обґрунтуванням "дисциплінарного ентузіазму" тощо. За сучасних умов необхідна нова основа для іншої точки зору на процеси, що визначають існування і функціонування політичного ідеалу. Потрібна реальна картина визначення діалектики меж його існування в політичній свідомості. При цьому слід мати на увазі, що сама постановка питання про дослідження суб'єктивної спроможності до побудови бажаних перспективних станів, спроможність вибору контролю є викликом для представників теоретичних концепцій, що захищають закон непогрішності вищих рівнів управління, хоча у явній зовнішній формі дію цього закону сьогодні виявити не просто. За ситуації, коли ідеали і групи, що контролюють звертання до них, сакралізуються, досить важко визначити реальний рівень розробки практичних проблем регуляції ставлення до ідеалів. Досить важливою серед них є і проблема подолання відчуженості ідеалів.

Нарешті, саме ступінь втілення ідеалу слід вважати критерієм переходу від менш "досконалого" до більш "досконалого" стану розвитку суспільства. Звідси стає очевидним, що не може бути ніякого "об'єктивного" критерію соціального прогресу, незалежного від соціальних ідеалів.

Таким чином, як у загальній, так і в конкретній формі свого прояву, політичний ідеал є продуктом загальнолюдської культури, але його сутнісні характеристики потребують насамперед політологічного осмислення. Дана тема як політологічна проблема, що має вихід у суспільну практику, залишається відкритою, що зумовлює постійне звертання до неї.

Варто підкреслити, що проблема ідеалу була предметом уваги багатьох вчених: її розробляли Платон, Арістотель, широкий аналіз ідеалу міститься в працях Канта, Шіллера, Шеллінга, Гегеля, російських революціонерів-демократів, класиків марксизму-ленінізму тощо.

Серед сучасних досліджень з проблем суспільно-політичного ідеалу можна назвати праці В. Баркова, В. Белоуса, В. Гуторова, В. Лекторського, Н. Мудрагеї, О. Новікова, В. Павлова, М. Розова, В. Поруса, Є. Прошина, К. Сипновича, О. Скидана,

Ю. Хайрулліної тощо, які виходять за рамки традиційної марксистсько-ленінської методології стосовно ідеалу і є реалізацією переосмислення минулого накопиченого теоретичного матеріалу.

За рубіжем цієї проблемою займалися П. Андреї, А. Георге, Т. Ярошевські, Ф. Гронські, Є. Фаркаш, А. Бауер, П. Гиндєв, А. Курелло, Д. Льюїс, Р. Міллер, Б. Рассел, Л. Сев, Е. Хаан і інші.

Сьогодні виникла і об'єктивна потреба в усвідомленні сутності політичного ідеалу. Звертаючись до історії соціально-політичної думки, ми лише частково можемо задовольнити цю потребу дослідженнями В. Волгіна, В. Гессена, О. Гілярова, О. Гуревича, М. Довнар-Запольського, О. Кірхенгейма, Є. Трубецького, О. Менгера, П. Новгородцева, О. Ладиженського, О. Фойгта, Г. Ейкена, що проведені на початку ХХ сторіччя.

Сучасні ж дослідження, з урахуванням їхньої специфіки, вносять певну ясність у розкриття окремих характеристик політичного ідеалу, але не дають цілісного уявлення про його сутність, а тим більше про його еволюцію. Лише окремі праці С. Андрєєва, М. Аріпова, Є. Байрамова, В. Баркова, Н. Бутенко, В. Галкіна, Ю. Градчина, І. Ісаєва, В. Крауса, Ю. Кувшинова, В. Ларцева, В. Лекторського, В. Макаренка, В. Медикова, Н. Мудрагей, О. Новікова, В. Поруса, М. Розова, Г. Сорвіної, В. Устименка, С. Уткіна, Л. Четирева, В. Швирьова, В. Шпака можуть дати обмежене уявлення про стан розробки даної проблеми. Таке недостатнє дослідження сутності політичного ідеалу можна пояснити, на наш погляд, деякими суб'єктивними історичними моментами. Насамперед, тим, що до 1930 року з легкої руки Й. Сталіна всі розробки проблеми влади в соціологічній, та й у філософській літературі були припинені, оскільки політичний ідеал у своїй основі завжди містить питання про владу. Досліджувати цю тематику було, по-перше, небезпечно, а, по-друге, саме поняття "влада" трактувалося достатньо вузько — як вольове відношення. Ні Й. Сталін, ні М. Хрущов, ні Л. Брежнєв не були зацікавлені в публічному обґрунтуванні своєї влади й у прогнозуванні різноманітних політичних аспектів життя суспільства. У той же час поступальне прямування суспільства було ідеологічно вивірено.

Сконструйований "суспільний ідеал" фактично виступав у якості політичного, що було обумовлено також наявністю однієї політичної партії, що фактично зрослася з державою. Вважалося, що в умовах "будівництва комуністичного суспільства" функції суспільного ідеалу поступово перейдуть до морального, а потім до інтегративного, універсального за своєю суттю комуністичного ідеалу. Тому проблема ідеалу одержувала спрощене тлумачення, її рішення будувалося, як правило, на структурному підході при ігноруванні історичного. Головна увага приділялася дослідженню теоретичної структури готового, заданого ідеалу, а не процесам його самостійної активності. Перевага надавалася функціональному, а не генетичному варіанту дослідження. Це характерно для більшості робіт цього періоду.

Сьогодні існує гостра потреба не тільки в розширенні історичних досліджень з проблеми політичного ідеалу, але й в удосконалюванні їхньої структури. Якщо основні ознаки і закономірності розвитку буржуазних і комуністичних суспільних ідеалів стали предметом спеціального аналізу, то дослідженням суспільного ідеалу попередніх епох (античності, середньовіччя, епохи Відродження) присвячено робіт значно менше. Так, небагато публікацій присвячено античному ідеалу. Серед них слід назвати праці М. Блецкана, В. Гуророва і Ю. Чернишова, а християнський ідеал узагалі досліджувався тільки релігійними філософами М. Тарєєвим, О. Волконським, О. Вязігіним, В. Меліховим. Проте той факт, що релігійний ідеал християнства зіграв істотну роль у формуванні ідеології цілої епохи, і не тільки наступної за ним епохи

Відродження, а те, що до нього звертаються представники різноманітних прошарків суспільства, робить завдання його вивчення досить актуальним сьогодні.

Слід зазначити цінний внесок у вивченні політичного ідеалу ряду вчених, які вели дослідження в близьких до теми галузях знань: філософська антропологія, філософія техніки, континуальність буття, філософська теорія цінностей, ідеологічний і філософський плюралізм, методологічні та світоглядні засади творчості, проблеми креативності та гуманізму в національній культурі. Це праці Б. Адам, І. Андрєєва, Т. Бояджієва, М. Бузького, І. Василішина, В. Войтенка, О. Вороніна, В. Воронкової, В. Гайдєнка, С. Грабовського, Л. Губерського, Ю. Давидова, О. Дробницького, Д. Зільбермана, О. Зотова, Л. Іванько, Ф. Канак, Н. Кагана, В. Князева, Д. Лакса, В. Лекторського, Д. Леонтєва, Н. Ліствіної, О. Лоя, В. Ляха, Б. Новікова, В. Одінцева, Т. Ойзермана, Х. Ортегі-і-Гассета, В. Пазєнка, О. Панаріна, В. Пантіна, І. Прігожина, В. Розіна, В. Соловйова, Є. Сідорєнка, В. Стюпіна, Г. Сучкової, В. Табачковського, Н. Тарасєнка, В. Фрумкіна, О. Циганова, П. Циганова, В. Шаповалова, О. Шлезінгера, Л. Ягодєвського, В. Ядова, П. Яніха тощо.

Близькими до теми даного дослідження дисертант вважає праці, в яких розкривається роль і значення національної ідеї і національної мрії для життя українського суспільства, висвітлюється комплексний історико-політологічний та соціально-філософський аналіз проблем української державності. До таких сьогодні можна віднести дослідження Є. Бистрицького, Д. Видріна, В. Заблоцького, І. Кресіної, Ю. Канігіна, В. Ляшенка, В. Медведчука, П. Павловського, І. Поліщук, О. Свідзинського, З. Ткачука.

Особливе значення мають дослідження, які містять конструктивні елементи політичного ідеалу, що пов'язані з комплексним аналізом громадянського суспільства і його взаємовідносин з соціальною, правовою державою, національних і соціальних проблем українського суспільства, а також завдань, змісту та форм політичної діяльності, спрямованої на реалізацію соціальних прав і політичних свобод громадян. Серед авторів цих досліджень маємо назвати В. Авер'янова, В. Бабкіна, О. Бабкіну, К. Гаджієва, В. Горбатєнка, В. Гошовську, В. Дєнісова, М. Ігнатєва, Т. Ковальчук, В. Костицького, І. Кураса, В. Мадіссона, В. Медведчука, О. Миронєнка, М. Мокляка, В. Погорілко, М. Поповича, О. Проєнка, В. Сєліванова, В. Скибу, О. Скрипнюка, В. Співача, В. Тимошенка, І. Усєнка, В. Храмова, В. Цєткова, В. Чєпиногу, В. Чєховича, Ю. Шємшучєнка, Г. Щєдрову та ін.

Неабиякий інтерес викликають праці М. Булатова, І. Бойчєнка, Г. Горак, Н. Єрмолаєва, В. Пазєнка, В. Табачковського, Л. Соханя, В. Шинкарука, О. Яцєнка, де розглядаються особливості функціонування масової свідомості, значення соціально-політичного ідеалу та специфіка відображення в ньому громадянських відносин.

Проте наявні праці практично обминають проблеми, які досліджуються у даній дисертаційній роботі. Ступінь наукових досліджень, присвячених проблемам політичного ідеалу, в цілому можна охарактеризувати:

- відсутністю фундаментальних праць, присвячених дослідженню теоретико-методологічних аспектів формування та еволюції політичного ідеалу;
- спрощеним тлумаченням проблем політичного ідеалу, рішення яких будувалося, як правило, на структурному підході при ігноруванні історичного. Головна увага приділялася дослідженню теоретичної структури готового, заданого ідеалу, а не процесам його самостійної активності. Перевага надавалася функціональному, а не генетичному варіанту дослідження;
- недосконалістю й суперечливістю за змістом понятійно-термінологічного

інструментарію стосовно сутності політичного ідеалу;

— відсутністю синтетичних розробок, присвячених спеціальному аналізу плюралізму політичних ідеалів та їхнього впливу на формування суспільної свідомості;

— недостатньою науковою розробленістю ролі політичного ідеалу в процесі розбудови української державності;

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження пов'язаний з проблематикою Науково-експертної ради Міносвіти за фаховим напрямком “Філософія” і включений в координаційний план: “Українська філософська антропологія у контексті світової філософії”. Автор дисертаційного дослідження був у 1996-1998 рр. керівником науково-дослідної фундаментальної роботи “Філософсько-антропологічні принципи як основа розбудови українського суспільного ідеалу” (шифр 90-Д-190), затвердженою Міністерством Освіти; керівником фундаментальної НДР “Політичний ідеал в системі філософсько-антропологічних принципів” (шифр 90-Д-209), що також була включена в координаційний план Міносвіти на 1999-2000 рр.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення на основі критичного аналізу еволюції політичного ідеалу та теоретичних узагальнень варіантів його вибору, більш монолітного та інтегративного політичного ідеалу, такої його моделі, котра органічно пов'язана з національною ідеєю і має підстави для втілення в умовах сучасного суспільного розвитку.

Досягнення сформульованої вище мети дослідження, на погляд автора, потребувало вирішення таких дослідницьких завдань:

— виявити теоретичний статус та методологічний арсенал політичного ідеалу;

— дослідити якою мірою співвідноситься плюралізм політичних ідеалів сучасного суспільства із політичною істиною;

— визначити межі раціонального та ірраціонального в політичному ідеалі, його субординаційні та координаційні зв'язки із національною ідеєю, ідеологією та мрією, політичною вірою та міфом;

— простежити еволюцію політичного ідеалу в суспільній свідомості від античності до сьогодення;

— розкрити синергетичні аспекти вибору політичного ідеалу;

— відокремити еволюційно-стійкі елементи політичного ідеалу, що пройшли апробацію часом;

— показати креативні можливості здійснення ідеалу соціально-правової держави в сучасному суспільстві, а також роль національної ідеї як форми синтезуючої єдності політичних ідеалів сучасного суспільства;

— узагальнити смисложиттєві принципи особистості в процесі вибору політичного ідеалу;

— визначити співвідношення політичної модернізації з принципами ефективності функціонування політичного ідеалу.

Об'єктом дослідження є процес еволюції та вибору політичного ідеалу в суспільній свідомості від античності до сьогодення, його основних еволюційно-усталених елементів та конструктивних параметрів.

Предметом дослідження є сутність, різні види, функції, основні характеристики політичного ідеалу, можливість щодо його втілення в умовах сучасного суспільного розвитку.

Методи дослідження. В дисертації використані загальні методи дослідження політичного ідеалу (соціологічний, онтологічний, нормативний,

структурно-функціональний, системний, інституційний, соціально-психологічний, діяльнісний, порівняльний, історичний), діалектичний метод, загальнологічні методи (аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування і конкретизація, поєднання історичного та логічного аналізу, прогнозування), а також методи емпіричних досліджень (використання статистичних даних, аналіз документів тощо). З метою більш повного висвітлення нелінійного та суперечливого характеру еволюції політичного ідеалу автором використано синергетичну методологію. Специфіка методологічного підходу полягає в принципових засадах вирішення проблеми дослідження. Це відзначено в тому, що автор пропонує не якийсь новий конкретний історичний ідеал соціального розвитку, а в тому, що йдеться про роботу із соціальними моделями, в яких реалізуються своєрідні тенденції. В даних тенденціях існує внутрішній логічний каркас, який автор намагався виявити в процесі дослідження, відповідні елементи "усталеності" політичного ідеалу, що пройшли своєрідну апробацію часом та існують сьогодні. В методологічному аспекті автор переходить до вирішення відповідного протиріччя, де під еволюцією політичного ідеалу мається на увазі його перехід від плюралізму до синтезуючої єдності в процесі вибору, що вирішує вказане протиріччя, а не лише відзначає факти, що його обумовлюють.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена як сукупністю поставлених завдань, так і засобами їх розв'язання. В загально-пізнавальному аспекті вона пов'язана із приростом нових знань з досліджуваної проблеми, насамперед, в історичному та філософсько-політологічному аспектах. У ході розробки даної теми фактично вперше здійснено комплексне дослідження еволюції політичного ідеалу в філогенезі та онтогенезі. Автором запропоноване його власне визначення та періодизація розвитку політичного ідеалу.

В дослідженні розроблено концепцію політичного ідеалу, яка спирається на класичну теорію розвитку суспільства, сутність її розкривається в процесі порівняльно-історичного аналізу прояву та вибору політичного ідеалу в різні історичні епохи, виявленні головних політологічних характеристик в його формуванні, серед яких головними є технологізація мислення, антропологічні принципи його формування, гуманізація, синергетика, характерні межі існування в політичній свідомості, вплив моди тощо. У процесі розробки та апробації концепції було сформульовано і розкрито наступні положення, які, на думку дисертанта, містять наукову новизну та у вигляді тез висуваються на захист:

1. Комплексно досліджено еволюцію політичного ідеалу та здійснено його періодизацію.

2. Створено та обґрунтовано концепцію політичного ідеалу, згідно з якою політичний вибір нерозривно пов'язаний із політичними ідеалами, а розуміння розвитку суспільства припускає розгляд політичного ідеалу як частини суспільної (колективної) свідомості.

3. Розкрито та обґрунтовано теоретичний статус та методологічний арсенал дослідження політичного ідеалу, з філософсько-політологічної точки зору проаналізовано співвідношення плюралізму політичних ідеалів з політичною істиною; виявлено субординаційні та координаційні зв'язки політичного ідеалу з національною ідеєю, ідеологією, мрією, політичною вірою та міфом.

4. Розкрито джерела виникнення політичного ідеалу, які лежать у процесі діяльності людей, породжуючи потребу в управлінні виробництвом і обміном, у тому числі політичну діяльність по управлінню державою, яка неможлива без певного політичного ідеалу.

5. Суттєво уточнено зміст політичного ідеалу, який містить у собі велику кількість нормативів діяльності, рекомендацій, що робити, щоб втілити ідеал у дійсність; способи його втілення в реальність, а також різноманітні ритуали (від пісень до смолоскипових ходів уночі); міфи; пропаганду; обґрунтування необхідності жертв в ім'я майбутнього і т.п.

6. Уточнено, що різні види діяльності породжують різні види ідеалів і їхню ієрархію. Вся сукупність цих ідеалів створює струнку систему, що утворює в свою чергу суспільний ідеал, який представляє собою лімітрофну форму універсальних цінностей. На певних етапах життєдіяльності суспільства, залежно від рівня його розвитку, мети і завдань, що воно ставить перед собою, можна спостерігати пріоритетність, домінування того або іншого виду ідеалу.

7. В межах синергетичної теорії суттєво переосмислено проблему критеріїв соціального прогресу. Показано, що останній являє собою ланцюг таких мутацій соціальної системи, за яких досягається певний ступінь реалізації деякого загальнозначущого ідеалу. Саме ступінь реалізації ідеалу і є критерієм переходу від менш "досконалого" до більш "досконалого" стану суспільства. Не може бути ніякого "об'єктивного" критерію соціального прогресу, незалежного від соціально-політичних ідеалів.

8. Розкрито положення про те, що розвиток суспільства породжує різні можливості в співвідношенні соціального порядку і хаосу: політичні ідеали, які абсолютизують соціальний порядок, приводять до появи різних видів тоталітаризму (комуністичного чи нацистського). Політичні ідеали, що перебільшують хаос (свободу), ведуть до анархізму. А ідеали, засновані на синтезі соціального порядку і свободи, породжують можливість побудови соціальної правової держави.

9. Розглянуто принцип граничності відповідно до функціонування політичного ідеалу в суспільній свідомості. Спираючись на принципи синергетичної теорії, обґрунтовано вибір політичного ідеалу як універсального механізму розвитку соціальної системи.

10. Досліджено механізм вибору того чи іншого політичного ідеалу окремою особистістю та соціальною групою, механізм функціонування політичного ідеалу, що є дієздатним у двох відношеннях — як стимулятор задуму, політичної моделі та її здійснення і як свідчення її невдачі.

11. Показано, що в умовах політичної модернізації політичний ідеал являє собою артефакт (тобто штучне утворення), він спеціально "виготовляється" владою і при цьому використовується нею для досягнення певних задумів і цілей.

12. Дістало подальший розвиток положення про те, що складність проблеми вибору політичного ідеалу може бути визначена не стільки різноманітністю ідеалів, скільки наявністю ідеалів помилкових і істинних. Помилковий ідеал — той, що об'єктивно веде до руйнації й особистості, і суспільства. Істинний ідеал — той, що дозволяє людині удосконалювати саму себе і намагатися зробити світ чистішим, світлішим, добрішим.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Дослідження, проведене дисертантом, являє собою розробку певних філософсько-політологічних моделей політичного ідеалу, котрі можуть послужити як основою для формування політичних програм, так і орієнтирами політичної діяльності. Висновки, отримані в результаті дослідження, а також зібраний дисертантом матеріал можна використати як базу для подальшого вивчення проблем розбудови політичного ідеалу, у процесі викладання соціально-політичних дисциплін, розробки курсів лекцій з політології, соціальної філософії, історії.

Висновки та аргументації дослідження можуть знайти своє застосування при

експертних оцінках ситуацій, пов'язаних з аналізом сучасних політичних процесів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження та його матеріали доповідалися на II Українському Конгресі філософів (червень 1995 р.), на наукових семінарах кафедри соціології, соціально-політичних відносин та права Вінницького технічного університету, засіданнях Філософського товариства м. Вінниці, кафедрі філософії гуманітарних наук Національного університету ім. Тараса Шевченка, кафедрі філософії Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Основні ідеї роботи апробувалися також у процесі читання лекційного курсу "Історія розвитку соціально-політичної думки" з теорії соціально-політичних відносин на кафедрі соціології Вінницького державного технічного університету. Основні результати дослідження були використані для підготовки докладів та виступів на Міжнародній науково-практичній конференції "Політика і влада" (Запоріжжя, 1993); науково-методичній конференції "Методологические проблемы инженерной деятельности (Вінниця, 1993); міжнародній науково-практичній конференції "Шляхи підвищення ефективності підготовки педагогічних робітників" (Бар, 1993); республіканській науково-практичній конференції "Етика управління та сучасний менеджмент" (Запоріжжя, 1995); міжнародній конференції з проблем стародавньої грецької філософії "VII Аристотелівські читання" (Маріуполь, 1996); міжнародній конференції з проблем стародавньої грецької філософії "VIII Аристотелівські читання" (Маріуполь, 1998); філософських читаннях пам'яті П. Копніна (Київ, 1996); міжнародній конференції, присвяченій 400-річчю від дня народження Рене Декарта (Київ, 1996); 4-й міжнародній науково-практичній конференції "Творчість як предмет міждисциплінарних досліджень та навчання" (Київ, 1997). "Творчість, духовність, гуманізм в просторі освіти" (Вінниця, 1998); Всеукраїнському науково-практичному симпозиумі "Політологія в Україні: стан та перспективи розвитку" (Київ, 2000); Республіканській науково-методичній конференції "Гуманітарна культура менеджера XXI століття (Запоріжжя, 2000) тощо. Більшість з цих виступів опубліковано повністю чи у вигляді тез.

Розробка теми дисертації в основних розділах здійснювалась як виконання держбюджетних тем 90-Д-190 та 90-Д-209 за результатами розробки яких підготовлено до опублікування колективну монографію.

Публікації. Результати дисертації опубліковані в 2-х індивідуальних монографіях, 38 статтях у наукових журналах й збірниках наукових праць загальним обсягом 60, 9 д.а., з яких 23 — у наукових фахових виданнях, визначених переліком ВАК України.

Структура дисертації. Дисертаційна робота загальним обсягом 413 сторінок складається із вступу, п'яти розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел (485 найменувань, 30 стор.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі розкривається сутність і стан проблеми дослідження. Обґрунтовується актуальність теми дисертаційної роботи, її хронологічні межі та структура, сформульовано концептуальні положення, які відзначаються новизною і у вигляді тез виносяться на захист. Визначаються предмет і об'єкт дослідження, основні цілі й завдання, викладаються методологічні засади, показується теоретична і практична значущість результатів дослідження, наводяться загальні дані про апробацію роботи тощо.

Зміст першого розділу **“Політичний ідеал: концептуальний вимір”** в значній мірі обумовлений тим, що в сучасній науковій літературі не існує єдиної концепції політичного ідеалу. Дисертант показує, що під політичним ідеалом можна розуміти і форму державного правління, і форму державного устрою, і певний політичний режим. У дане поняття можна включити також і особистість державного діяча, вихід із певної політичної ситуації тощо. Тобто, поняття "політичний ідеал" досить ємне за своїм змістом. Тому, як основне для всіх подальших міркувань, дисертант пропонує своє визначення політичного ідеалу як особливого типу мети, конструктивного елементу утопічної свідомості, що пов'язаний з системою поглядів та уявлень, які можуть конструюються технологічно, про найбільш досконалу форму держави, атрибути політичної влади, що відбивають “зняття” у свідомості суб'єкта об'єктивних протиріч, стосовно його корінних інтересів та потреб.

Історичний аналіз еволюції політичного ідеалу, ставить, на погляд дисертанта, завдання проведення класифікації політичних ідеалів. Дисертантом виділяються наступні основи класифікації політичного ідеалу:

а) за суб'єктом ідеалу — у якості його виступають особистості, групи, історичні спільноти людей. У цьому випадку можна виділити особисті, групові, національні і класові політичні ідеали.;

б) за об'єктом ідеалу. Оскільки предметом дослідження є механізм вибору ідеалу політичного, то об'єктом ідеалу може бути особистість політичного діяча, певна форма державного устрою, державного правління, певний тип політичного режиму тощо.

в) за спрямованістю інтересів суб'єкта. Така класифікація зазвичай застосовувалася лише до політичних ідеалів класового суспільства. Вона являє собою розподіл ідеалів у залежності від відповідності інтересів суб'єкта до об'єктивного перебігу розвитку людського суспільства.

г) за формою відбиття. У залежності від форми відбиття об'єкта — політичні ідеали можуть підрозділятися на повсякденні і теоретичні (концептуальні). Перші являють собою нерозвинену форму ідеалів, що, як правило, є стихійно складеною сукупністю психологічних утворень (наприклад, народні вірування). Теоретичні, або концептуальні ідеали, є результатом теоретичного осмислення повсякденних ідеалів або ж свідомого формування цілісного образу майбутнього на основі якоїсь концепції державного устрою. Даний ідеал виводиться з певних теоретичних принципів і являє собою продукт високого теоретичного аналізу.

Специфічною особливістю політичного ідеалу є те, що він найбільш динамічний у порівнянні з іншими ідеалами. Формуючись в лоні уявлень про політику, він в значній мірі відбиває і її вади, тому що у своїй основі політика в меншому ступені пов'язана із питаннями справедливості, ніж із питаннями влади; безпосередня мета політичної дії — загальне благо — може підмінюватися іншою метою — збереганням і посиленням власної влади політика. Разом з тим, на думку дисертанта, політичний ідеал сьогодні повинен бути життєвим і максимально довгостроковим, щоб являти собою основу виходу із соціально-політичної кризи суспільства, тому що лише те суспільство може домогтися і домагається успіхів в економічних, соціальних, політичній сферах, що сповідує систему усталених цінностей, у тому числі політичних ідеалів, що з необхідністю породжує проблему з'ясування умов сталості й ефективності політичного ідеалу в суспільній свідомості.

Підкреслено, що значимість того або іншого політичного ідеалу багато в чому визначається його функціями, сутність котрих і донині залишається в числі дискусійних. Дисертант виділяє наступні найважливіші, на його погляд, функції

політичного ідеалу: гносеологічну, (теоретико-пізнавальну), методологічну, критичну, світоглядну, інтегративну, функцію моделювання, прогнозування міри об'єкта, оціночну, програмну, прикладну.

В першому розділі піднімається проблема співвідношення плюралізму політичних ідеалів з мірою їх істинності, котра є одним з основних критеріїв при їх оцінці як із погляду відповідності дійсності, так і з погляду їхньої дієвості, функціональності й ефективності. Підкреслено, що в історії філософсько-політичної думки ідеал ототожнювався з істиною. Тому вчення про ідеал не могло розвиватися. Разом з тим, ідеал зв'язаний з політичною істиною, знаннями, світоглядом носіїв ідеалу. Політична істина — це адекватне відображення нашими знаннями навколишньої політичної дійсності але сам по собі ідеал не є істина: ідеал є точне уявлення про бажану зміну реальності, відповідність знання суб'єкту, тому що він дає нам картину світу не таким, який він є, а яким він повинний бути відповідно до нашого бажання. Люди втілюють у життя не істини знання, а ідеали, що виражають бажання соціальних груп. І можна не дивуватися тому, що маси людей усупереч науковим знанням і здоровому глузду приймали комуністичні чи нацистські ідеали і сприяли створенню тоталітарних суспільств.

Дослідження вибору та втілення політичного ідеалу в процесі історичної еволюції ставить, на погляд дисертанта, цікаву проблему, пов'язану з визначенням меж його існування у суспільній свідомості. Покажемо є і те, що усі види діяльності, як матеріальної так і духовної, безпосередньо пов'язані з постійною боротьбою за чи проти тих або інших меж. Дисертант вважає, що принцип граничності відноситься і до функціонування політичного ідеалу. Межа, стосовно досліджуваної проблеми, означає не стільки завершення процесу функціонування даного політичного ідеалу взагалі, скільки межу можливості його функціонування на певному етапі, зокрема, в залежності від певних причин. Політичний ідеал, тим самим, дієздатний немов би в двох відношеннях — як стимулятор задуму політичної моделі і її здійснення і як свідчення її невдачі. Якщо модель реалізується, відпадають її потенційно можливі перетворення, зникає й ідеал. Якщо ж цього не відбувається, виявляється потенційний політичний ідеал, але зникає тоді сама політична модель.

В розділі обґрунтовано положення про те, що політичний ідеал у даний час може мати максимально-творчий національний масштаб, звідси і роль єдиної національної ідеї, національної мрії, ідеології, політичної віри, навіть міфу у процесі його формування. Проте в Україні національна ідея поки що не розроблена, незважаючи на існування національної історії, національних традицій, національних інтересів. Тому дисертант припускає, що на певному етапі історичного шляху держави дану роль може виконувати політичний ідеал. Розкривається роль державної ідеології, національної мрії, політичної віри та політичного міфу на сучасному етапі розвитку українського суспільства, та їх координаційні і субординаційні зв'язки з політичним ідеалом.

У другому розділі **“Античні коріння політичного ідеалу та його втілення в умовах середньовіччя”** чільна увага автора зосереджена на світоглядних основах зародження політичного ідеалу в античності. На думку дисертанта, зародження політичного ідеалу можливе лише на рівні рабовласницького суспільства. До цього періоду (VII ст. до н.е.) відноситься виникнення першого з відомих ідеалів суспільного устрою - античного ідеалу "золотого віку", того часу, коли люди жили щасливо і безтурботно, у повній гармонії з природою. З'ясовано, що тією формою, з якою грецька думка пов'язувала уявлення про нормальний державний устрій, була невеличка община. Тому ідеал досконалої автаркії — самодостатньої і незалежної

общини, став домінувати в політичній думці Стародавньої Греції.

Дисертант виділяє три основні проблеми, що нерозривно пов'язані з політичним ідеалом Стародавньої Греції, котрі виникли ще з початків грецької філософської думки і сьогодні все ще зберігають свою актуальність. Це проблема справедливості, із якої згодом виросло вчення про право; проблема влади, із якої згодом виросло вчення про державу; проблема особистості, що спочатку була проблемою філософською, а потім стала юридичною, переплітаючись із проблемами влади і права.

У піфагорійців можна виявити перші в історії філософії зародки комуністичного ідеалу, суть якого полягала в тому, що заради вчинення єдності в державі повинна установитися спільність майна. Тільки при такій спільності майна може установитися та гармонія інтересів, що потребує піфагорійський ідеал. Їхні погляди зробили значний вплив на багатьох наступних грецьких мислителів — Сократа, Платона та інших.

Основною заслугою софістів було те, на думку дисертанта, що вони намітили основні лінії природно-правової доктрини. У цілому софістика не змогла створити суцільний політико-державний ідеал, обмежившись "егоїстичним ідеалом" деспота. Софісти висловили ідею про договірний устрій держави.

Досліджено, що свій перший класичний вираз ідеал досконалої автаркії одержав у Сократа. Базуючись на ідеях софістів, Сократ приходив до більш раціональних висновків: він проголошує єдність особистості і держави, але засноване на свідомому підпорядкуванні людини розумним законам. Але Сократ лише концептуально обмежився визначенням загальних основ політичного ідеалу, фундамент якого заклав із принципу законності, "правління знаючих" і природного підпорядкування їм в ім'я вищої досконалості.

У другому розділі дисертант детально аналізує також принципи побудови ідеальних держав Платона та Аристотеля. З'ясовано, що Платон визначає структуру своєї ідеальної держави, указуючи на три характерних подробиці: розподіл на класи, організація виховання, спільність майна. Закладає в основу побудови ідеальної держави принцип поділу праці. Кругообіг державних форм складає зміст концепції Платона, що за своєю формою, поданою в "Державі", є критикою перекручених форм державного устрою.

У Аристотеля вперше з'являється чітке уявлення про ідеал як про недосяжну мету. Він пропонує розглядати ідеал як кінцеву мету, що не може служити засобом для чого б то не було. У протигагу Платонові, вводить у свій ідеальний устрій приватну власність, тому що в сучасному йому суспільстві приватна власність пов'язана з найкращою організацією господарства. У своїй праці "Політика" він розвиває свій політичний ідеал через принципи державного устрою вважаючи, що якщо держава з'єднує в собі різні елементи сім'ї, общини й окремих осіб, то державний устрій є ні що інше як порядок співвідношення цих елементів, їхня органічна форма. Щоб уникнути причин, що руйнують суспільство, він пропонує поставити на чолі держави "середній клас", а найправильнішою формою держави він називає "політією". Сама "політія" є це змішання олігархії і демократії, а всі інші форми є відхиленням від нормального в його розумінні.

У Римській державі формування і розвиток політичного ідеалу проходили, по двох напрямках: "офіційному" — у політико-правовій і філософській думці і "неофіційному" — у практиці стихійних повстань народних мас проти римського панування. Дві найбільше відомі філософські школи — епікуреїзму і стоїцизму, — взяли на себе завдання пошуку нових суспільно-політичних орієнтирів. Досліджено, що стоїки, як і епікурейці, не давали розгорнутого уявлення про ідеальне суспільство,

бо вироблення планів перебудови суспільства суперечила самим основам стоїчної філософії. У цілому, не давши чіткої політичної доктрини, епікуреїзм і стоїцизм у Римській імперії затвердили універсальну для тієї епохи ідею нездатності людини своїми власними силами встановити справедливість у суспільстві, настрої песимізму і розпачу, сподівання на волю Бога, що саме по собі визначило подальшу еволюцію політичного ідеалу, його подальшу трансформацію в ідеал релігійний.

Дисертант вважає, що протягом IV-V сторіч у розумінні ідеалу відбувається два стрибки. Іудеохристиянство прагне до земного здійснення ідеалу, раннє християнство піднесло тисячолітнє царство на небо, Августин – відсовує кінець світу в невизначене майбутнє, робить акцент у розумінні християнського ідеалу на його земну основу. Фома Аквінський завершує трансформацію релігійного ідеалу, зберігає основу ідеї Августина про два гради, про моральне верховенство граду небесного.

У другому розділі докладно проаналізовано ціле віяло "допоміжних" ідеалів, які конструює і розкриває церква для свого зміцнення насамперед для світських феодалів і для селян. На погляд дисертанта, вони являють собою не стільки ідеали політичного устрою, скільки ідеали особистості, що "підв'язані" до вже існуючого релігійного ідеалу. Ідеал лицарства був призначений для світських феодалів і сформувався в X-XI сторіччях. Даний ідеал був похідним від ідеалу суспільного устрою, що сформулював Августин. Намагаючись використовувати другий стан у боротьбі за своє світове панування, церква висуває ідеал "хрестова воїна". Конкретний зміст цього ідеалу формується, уточнюється і реалізується під час перших хрестових походів. У цілому цей ідеал являє собою синтез християнських чеснот і фахових якостей воїна.

У релігійному ідеалі для селянства був створений такий зразок особистої поведінки, що був би спроможний довести до їхньої свідомості основні цінності "граду божого". Селяни середніх віків бачили свої ідеали в минулому, у відносинах первіснообщинного ладу. Ідеали феодалного селянства також являли собою повернення до уже відомого ідеалу "золотого віку", тобто були по суті ідеалами консервативними. Феодалні ідеали лицарства і селянства зіграли певну роль у забезпеченні еволюції ранньохристиянського ідеалу, проте в результаті призвели до безвиході.

Третій розділ дисертації **“Суспільний прогрес і формування засад для розвитку громадянського політичного ідеалу”** присвячено характеристиці тих періодів історичного розвитку політичного ідеалу, які відповідно відображають економічний і політичний розвиток самого суспільства епохи Відродження, Нового часу, епохи Просвітництва й новітнього часу.

Дисертант намагався одночасно розкрити процес еволюції політичної свідомості суспільства, яка формувала нові політичні ідеали бажаного суспільно-політичного устрою, спираючись на конструктивні параметри минулих політичних ідеалів. Так, повернення до Людині в епоху Відродження в найширшому значенні слова є це перший крок на шляху створення ідеалу цього періоду. Гуманізм і антропоцентризм – найбільш характерні ознаки цієї епохи, що стали згодом елементами нового політичного ідеалу.

Конструктивні параметри політичного ідеалу Нового часу й епохи Просвітництва, як показав дисертант, пов'язані, насамперед, з ім'ям Нікколо Макіавеллі, який заклав кардинальні принципи буржуазної юриспруденції, зокрема, в одній з її найважливіших галузей – державного права. Фактично, якщо говорити про вузьке розуміння політичного ідеалу, то він знайшов свій відбиток у концепції Макіавеллі про ідеального державця.

Дисертант розкриває положення про те, що політичний ідеал у своєму подальшому розвитку спирається, з одного боку, на стрижневі теорії суспільно-політичної думки: державного суверенітету (Ж. Боден), суспільного договору (Т. Гобс, Ж.Ж. Русо, Дж. Лок), поділу влади (Дж. Лок, Ш. Монтеск'є) а з другого боку сам по собі є своєрідним виразом цих теорій.

В даному розділі розкриваються також категоріальні основи соціалістичного (або комуністичного – за більш пізньої термінології) ідеалу, який прийнято відносити до начал буржуазних відносин, тобто до XVI сторіччя. Саме в цей період соціалістична думка формує три ідеали, що являють собою не послідовний розвиток комуністичного утопізму, а три його вихідні точки, кожна з яких відбиває своєрідність соціальних умов, що його породили: "Тисячолітнє царство" Т. Мюнцера, "Утопія" Т. Мора, "Місто Сонця" Т. Кампанели. Показано, що всі ці три напрямки є інтелектуальний продукт епохи Відродження. Саме в цей період уперше виникає й опановує масами "ідея прогресу", що була мало властивою до цього людству. Ця ідея вперше дозволила відновити перспективи з точки зору ідеалу: зв'язати теперішнє із світлим майбутнім, повірити в те, що "золотий вік" не позаду, а попереду людства.

Дисертант розкриває положення про те, що соціалістичні ідеали не пов'язані з якоюсь певною епохою. Вони є відображенням існуючої в усі сторіччя й у всіх народів мрії про справедливість, загальне благоденство і щастя. Соціалізм, являє собою споконвічні мрії людини про загальні ознаки бажаного суспільства з суспільства звісно ж "розумного" і "справедливого", але обов'язково з твердим керуванням, жорсткою регламентацією всього його життя тощо.

Аналізуючи політичний ідеал класиків марксизму дисертант визначає, що К. Маркс, Ф. Енгельс, а потім і В. Ленін бачили свою мету не в логічному конструюванні комуністичного ідеалу, не в пошуках ознак майбутнього суспільства в реальній дійсності, а у виведенні цього суспільства з тенденцій самого його розвитку. Найважливішою функцією політичного ідеалу вони вважали формулювання завдань і цілей класової боротьби, котра відбувається у суспільстві. Ідеал повинен був стати гаслом боротьби пролетаріату за докорінне перетворення цього суспільства, а ступінь поширення комуністичного ідеалу в робітничому класі може служити спочатку мірою успіху цієї боротьби.

У розділі розкриваються конструктивні параметри політичного ідеалу української соціально-політичної думки новітнього періоду. Дисертант описує характерні фрагменти політичного ідеалу, що відображалися у поглядах М. Міхновського, М. Драгоманова, М. Павлика, Л. Юркевича, І. Франка, Л. Українки, М. Грушевського. В їхніх поглядах відображалися, по-перше, загальні тенденції формування політичного ідеалу в даний період, а, по-друге, своєрідність економічного, політичного та соціального розвитку самої України. Дисертант підкреслює, що українська соціал-демократична думка була одним з провідних напрямків соціально-політичної думки і своїм впливом підготувала ґрунт для національно-демократичної революції 1917- 1919 рр., сприяла появі нової української державності.

У четвертому розділі **“Синергетичні аспекти вибору політичного ідеалу”** розкривається взаємозв'язок такого наукового напрямку як синергетика із формуванням політичного ідеалу у суспільній свідомості. В рамках цієї теорії дисертант розкриває концепцію вибору політичного ідеалу, що може бути основою для його втілення в умовах сучасного суспільного розвитку.

Синергетика (від грец. *synergos* — спільнодіючий) науковий напрям, в якому шляхом міждисциплінарних досліджень виявляють закономірності функціонування

систем, що самоорганізуються. Насамперед, центральною проблемою синергетики є взаємовідношення порядку і хаосу. Різні типи порядку і хаосу досить нестабільні і мають тенденцію переходу у свою протилежність: порядок може переходити в хаос, а хаос — у порядок. Суть подібних метаморфоз пов'язана із пошуком усталеності, тобто такого стану, коли переходи системи з одного стану в інший припиняються. Синергетику розглядають як теорію утворення нових якостей. Підстави для цього бачать у тій обставині, що вона пояснює строго математично, яким чином відбувається розгалуження старих якостей на нові. Це так звана теорія біфуркації (від англ. fork — виделка). Ієрархізація, розгалуження і формування нового типу зворотного зв'язку утворюють у сукупності те, що в теорії дисипативних систем прийнято називати самоорганізацією. Викладена синергетична теорія трактує вибір як універсальний механізм розвитку будь-якої системи.

Дисертант розкриває місце політичного ідеалу в даній синергетичній теорії. Воно на його погляд пов'язано із наступними моментами. Безліч можливих соціальних структур утворюються соціальними біфуркаціями, у ролі яких виступають соціальні кризи, що спостерігаються періодично в будь-яких суспільствах. Виникаюча невідповідність старої соціальної структури (у загальному випадку, форма влади і власності) новим соціальним елементам (нові люди, нові корпорації) породжує в суспільній свідомості сукупність уявлень про можливі варіанти (сценарії) іншого структурування суспільства. На їхній основі в суспільній свідомості виникають уявлення про майбутнє суспільство, тобто соціально-політичні ідеали, що більш-менш точно відбивають реальні можливості в перебудові суспільства. Для відновлення стійкості суспільства, утраченого відповідності, подолання хаосу виникає проблема вибору людьми шляху розвитку суспільства, відбитого в різних ідеалах соціальних груп. Цей вибір чи добір ідеалу для втілення в дійсність, реальність здійснюється в боротьбі різних соціальних сил (шарів, класів) за задоволення своїх інтересів, у боротьбі людей, готових до жертв в ім'я перемоги.

Дисертант визначає еволюційно-усталені елементи політичного ідеалу як продукт суспільного вибору. Вони представляють собою одночасно і закінчені ідеали, що реалізовані в певних системах політичного устрою, і одночасно фрагменти для конструювання політичних ідеалів в майбутньому. В дисертації розкривається сутність "історичної усталеності" таких форм влади як демократія, аристократія, монархія й те що в ідеалі може дати кожна з трьох елементів влади суспільству. Тим, що соціальний вибір спрямований на перетворення суспільства, він відрізняється від природного добору, установленого Ч. Дарвіном, що спрямований на боротьбу за існування, на пристосування до середовища. Результатом соціального вибору тієї чи іншої форми влади, політичного режиму на основі ідеальних уявлень про них, виникає нове суспільство, у якому здійснюється послідовний синтез порядку і хаосу, установлюється соціальний порядок більш високого рівня.

У даному розділі акцентується увага на те, що у процесі діяльного освоєння людиною навколишньої дійсності на підставі існуючих ідеалів, відбувається заміна одних однобічних моделей політичного розвитку суспільства іншими однобічними ж моделями. Як показує досвід історії, це аж ніяк не кращий варіант просування вперед. Максимальний ефект можуть дати лише синергетичні моделі, тобто такі, що відбивають сукупний результат всього історичного процесу.

Виходячи з цього, дисертант вважає, що синергетична теорія вибору дає досить логічну відповідь на питання про існування і критерії соціального прогресу. З погляду цієї теорії останній являє собою ланцюг таких мутацій соціальної системи, за яких досягається велика ступінь реалізації деякого загальнозначущого ідеалу. Саме

ступінь реалізації ідеалу і є критерієм переходу від менш "досконалого" до більш "досконалого" стану суспільства. Звідси стає очевидним, що не може бути ніякого "об'єктивного" критерію соціального прогресу, незалежного від соціально-політичних ідеалів.

В розділі розкриваються креативні можливості реалізації ідеалу соціально, правової держави. Остання містить у своїй основі ідеал правової норми як відображення належного майбутнього правового регулювання. Вона фіксує немов би дальній план належного. У свою чергу найближче належне виявляється в третій стороні ідеалу: тут виробляються уявлення про те, як жити і поводитися людям у конкретних життєвих ситуаціях, щоб не порушувати існуючих норм права. В остаточному підсумку, дійсне розглядається крізь призму обов'язкового, належного відображення юридичних законів. Виділене в трьох цих аспектах дає цілісний правовий ідеал. Зазначено, що сама концепція соціальної, правової держави ще не є в сучасній юридичній та політичній науках усталеною. Навколо неї ведеться багато суперечок: щодо механізмів реалізації, основних функцій, того суб'єкта, який повинен брати на себе повну відповідальність у процесі застосування норм соціальної, правової держави тощо. Нині між державою та політикою утворився своєрідний вакуум, політико-правова порожнеча.

Розкрито положення про те, що складність сучасної ситуації в Україні посилюється накладенням двох різних процесів. З одного боку, перехід від стану одного із залежних регіонів наддержави до стану самостійної держави, руйнація старої авторитарно-бюрократичної системи, а з іншого — спроби утвердити на політико-правовому і державно-суспільному рівні нову модель суспільного розвитку, основними рисами якої повинні стати змішана економіка, політичний плюралізм, громадянське суспільство та соціальна, правова держава.

Але говорячи про нашу Українську державу, обов'язково слід мати на увазі, що ми хочемо її бачити не тільки правовою, але й демократичною. Соціальна держава завжди здійснює свої цілі та принципи у формі правової державності, хоча при цьому рухається у напрямку якнайбільшої гуманізації суспільних стосунків шляхом розширення прав особистості та наповнення правових норм більш справедливим змістом.

Спільність між правовою та соціальною державою полягає в тому, що обидві покликані забезпечити благо кожного окремо взятого індивіда: чи шляхом запровадження правових гарантій громадянських та політичних прав особистості та встановлення чітких меж можливого державного втручання, як це робить правова держава, чи соціальною безпекою та матеріальними умовами вільного і гідного існування своїх громадян, як це робить соціальна держава. Хоча соціальна держава передбачає існування ще однієї політико-правової визначальної ознаки, яка, власне, і відрізняє її від правової держави. Справа в тому, що правова держава не втручається у процес розподілу чи перерозподілу суспільного багатства та державних ресурсів, у той час як соціальна держава саме цим і займається, хоча й поважає при цьому такі правові норми, як рівноправність усіх форм власності, недоторканність приватної власності, персональна відповідальність тощо.

Проголошення соціально-правової держави в Україні можливо, на погляд дисертанта, після ліквідації ряду "хибних" моментів: суперечливості законів і суверенітетів; низької правової культури населення, у котрого як і раніше немає дійсних потреб у правових знаннях; росту злочинності, що набула якісно нового характеру, а українська мафія займає одне з головних місць у Європі за впливом і прибутком.

На шляху наближення до ідеалу соціально-правової держави в Україні, очевидно, повинні змінитися відносини між державою й особистістю: потрібно формувати психологію громадянина, а не підданого. Як уявляється, мета побудови соціально-правової держави в Українському суспільстві пов'язана не стільки з гармонією суспільної досконалості, скільки зі свободою безкінечного розвитку, що, власне, і є відображенням прагнення до ідеалу. Але, з одного боку, коли ми в цьому розумінні говоримо про Вищій політичний, але абстрактний ідеал, то уявити собі будь-яку конкретну картину кінцевої досконалості неможливо. Можна говорити лише про безкінечний процес еволюції.

У п'ятому розділі **“Політичний ідеал — система принципів людського виміру політики”** дисертант визначає якою мірою в політичному ідеалі можуть відбиватися або відчуватися ті або інші цінності сучасного суспільства. Концептуальною основою подальшого дослідження в даному розділі служить теза, що соціальні (у тому числі і політичні) цінності є системоутворюючими чинниками конструювання політичного ідеалу в свідомості індивіда. Водночас, розкривається положення про те, що найважливішим синтезуючим утворенням для даних понять служить політична культура. І усі вони — політичні цінності, політична культура, політичний ідеал, із необхідністю, на погляд дисертанта, включені в ще більш широке поняття — людський вимір політики. Дисертант аналізує декілька характерних підходів у розумінні цінностей. Разом з тим відзначено, що роботи різних авторів, які звертаються до ціннісної проблематики, не утворюють єдиної концептуальної основи. Тому дисертант здійснює свій підхід, найбільш близький його уявленню про цінність, і розвиває його, базуючись на концепції політичного ідеалу як специфічної цінності, "соціальної цінності особливого роду". Дисертант визначає свою позицію так: цінності виявляють себе у формі ідеалів особистості, соціальних спільностей різного рівня, включаючи і людство в цілому. Будучи породженням життєдіяльності конкретного суспільства, вони відбивають у собі основні ознаки цієї життєдіяльності в знятому вигляді. Вони можуть задавати лише загальну спрямованість діяльності особистості, групи або суспільства в цілому, але не конкретні конструктивні параметри цієї спрямованості.

Ідеали — це цінності, побачені в їхній досконалості, сублімовані в уяві досконалості, до яких можна лише наближатися; спроба ж буквально втілити їх у земному бутті може призвести тільки до краху цих ідеалів ідеалом як цінністю для людини стає те, що вабить, збагачує, спрямовує особистість і створює його буття у всіх його вимірах, проявах і устремліннях. В умовах подібної життєдіяльності ідеал стає не тільки метою, але і засобом приборкання людських примх, настроїв і капризів, засобом здійснення головного завдання людини — дати своєму життю сенс. Виходячи з концептуальної позиції автора, ідеал у цьому відношенні повинен виконувати роль своєрідного "обруча" цінностей, але таких, що конкретно відносяться до того або іншого типу ідеалу. У свою чергу, саме по собі поняття "ідеал" також не має конкретності, якщо не уточнювати який саме ідеал мається на увазі: політичний, естетичний, моральний, економічний тощо. Ідеал може бути суспільним: честь, шляхетність, пошана, влада. Він може бути економічним: багатство, благоденство, навіть гігієнічним: здоров'я. Ідеал може бути пізнавальним, соціальним, нарешті, політичним. У залежності від типу ідеалу і повинні оформлятися цінності, відповідно — політичні, естетичні, моральні або економічні.

Дисертант дійшов висновку про те, що проблема вибору політичного ідеалу сама по собі пов'язана з багатьма чинниками: досить широким віялом цінностей, що їх “пропонує” свідомості пересічної особи суспільство, належності особистості до тієї чи

іншої соціальної групи, прошарку суспільства, психолого-типологічними ознаками особистості тощо. Разом з тим, вибір ідеалу особистістю базується на певних принципах, які в певній мірі можна назвати принципами філософсько-антропологічними: гуманізму, морального плюралізму, критичної рефлексії, редукції, толерантності тощо.

У даному розділі розглядається співвідношення процесів політичної модернізації та принципів ефективності функціонування політичного ідеалу в сучасних умовах. Дисертант обґрунтовує положення про те, що формування політичного ідеалу пов'язане безпосередньо з політичною модернізацією. Влада для підтримки свого існування потребує такого набору політичних технологій, котрі сприяють її утриманню в руках певних соціальних сил.

В розділі розкрито положення про те, що ХХ сторіччю, як епосі технічної цивілізації, призначено було створити і нову техніку конструювання політичного ідеалу. Сьогодні він може створюватися точно так як і будь-яка сучасна зброя як, приміром, тектонічна, і точно так прораховуватися з погляду ефективності його застосування в той або інший відповідальний політичний момент.

Отже, дисертант доходить висновку, що "конструювання" політичного ідеалу немислимо сьогодні без урахування технологізації мислення у всіх основних формах суспільної свідомості. Якщо раніше вважалося, що престижною формою представлення того або іншого різновиду суспільної свідомості була наука, то тепер у якості даної форми виступає технологія. Суспільна свідомість настільки заражена практицизмом, що вимагає не просто наукового пояснення, а технологічного виконання висунутого ідеалу, інакше в нього просто ніхто не повірить.

У Висновках зафіксовані основні підсумки дослідження.

У дисертації наведене теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми політичного ідеалу, що виявляється у створенні концепції його формування, згідно з якою політичний вибір нерозривно пов'язаний із політичними ідеалами, а розуміння розвитку суспільства — з його реальним втіленням. Це припускає розгляд політичного ідеалу як частини суспільної (колективної) свідомості. Дана концепція була відсутня в сучасній вітчизняній політології. Це відбулося тому, що соціальний вибір (або добір) ототожнювався з природним добром — боротьбою за існування, що у суспільстві була відсутньою. Тому теорія політичного вибору дозволить сьогодні глибше зрозуміти процеси розвитку суспільства.

Створення цієї концепції передбачало осмислення проблем історичної еволюції політичного ідеалу у суспільній свідомості. Під еволюцією політичного ідеалу автор розумів перехід від плюралізму політичних ідеалів до їхньої синтезуючої єдності, що включає вибір певного політичного ідеалу і доповнюється виявленими якісно новими принципами, не властивими історії, серед яких можна виділити технологізм і гуманізацію суспільної свідомості, принцип редукції, морального плюралізму, граничності існування у суспільній свідомості, вплив моди і національно-традиційних цінностей на його формування тощо.

Основні наукові й практичні результати дисертації полягають у наступному.

У процесі дослідження було виявлено, що людство не відразу підійшло до наукового розуміння місця ідеалу в механізмі соціального прогресу. Закон розуміння ідеалів був недостатньо пізнаваним, являв собою тільки ідею регуляційного порядку, вказував скоріше напрямком на мету, ніж уявлення про неї. Ідеал керував людиною в певній мірі як почуття вірного напрямку, а не як чітке уявлення про результат. Стародавні ідеали про вільне життя, так само як і уявлення про панування тотема, батька, керманіча, а також властиві стародавнім соціальним відношенням форми

антигуманізму переносилися в державність, трансформувалися в політичних ідеалах. Водночас, політичний ідеал завжди відбивав у собі положення певних соціальних структур, тому всі політичні ідеали були суб'єктивними за своїм походженням. Суб'єктами тут саме і виступали ті соціальні групи, що ідеалізували свою життєву позицію, а сам ідеал у них ставав ідеологічно закріпленою метою і розвитком. Ця ідеологічна спрямованість ідеалу виявлялася в тому, що в ньому виражалось відношення соціального суб'єкта до існуючого у суспільстві політичного порядку. У багатьох суспільних груп у стародавні часи панували ідеали не тільки перспективного, але і ретроспективного плану (типу "золотий вік"), ідеали просторово-віддалені, але нібито вже здійснені (типу "далека земля"), ідеали, що очікують пришествя тієї сили, що може їх реалізувати ("очікуваний" або "рятівник, що повертається") тощо. Всі вони знаходили своє відображення в історичних легендах, фольклорних жанрах.

На рівні суспільства ідеал формується у взаємодії історичного досвіду, масової свідомості, громадянських та державних структур. На рівні людини тут участь беруть особистий досвід, знання, віра та уява, фантазія. Політичний ідеал включає уявлення про майбутній суспільний устрій, вищу мету багатьох поколінь та про засіб предметно-практичної діяльності, формі творчого ставлення людини до соціально-політичної дійсності. Тим самим в ідеалі репрезентовані майбутнє та теперішній стан. І завдання завжди полягало у тім, щоб збалансувати за рахунок ідеалу суспільне та державне, колективне та індивідуальне начала і при цьому зберегти його однакове практичне значення або, інакше кажучи, рівнонаближеність для усіх суб'єктів соціального прогресу.

Дослідження показало, що в процесі історичної еволюції ідеал ототожнювався з істиною. Але ідеал не є істиною, він є точним уявленням про бажану зміну реальності. Ідеал є відповідність знання суб'єкту, тому що він дає нам картину світу не таким, який він є, а яким він повинний бути відповідно до нашого бажання. Разом з тим, ідеал зв'язаний з істиною, знаннями, світоглядом носіїв ідеалу. Світоглядна "картина світу", у тому числі знання про суспільство, спотворюється (ідеалізується) відповідно до інтересів соціальної групи, її бажанням і стає представленням про бажане майбутнє. Тому люди втілюють у життя не істини знання, а ідеали, що виражають бажання соціальних груп. Звідси й випливає, що маси людей усупереч науковим знанням і здоровому глузду приймали комуністичні чи нацистські ідеали і сприяли створенню тоталітарних суспільств. Отже, природа чи специфіка політичного ідеалу пов'язані з тим, що він є частиною суспільного (колективного) свідомості. Основна частина цієї свідомості - повсякденні і наукові знання про світ, перевіряються практикою.

Відповідно видам діяльності виникають різні види ідеалів (на основі аналізу людьми продуктів їхньої діяльності і створення представлень про бажаний результат) і їхня ієрархія. Уся сукупність цих ідеалів створює струнку систему, що утворює соціальний ідеал. На основі видів діяльності і відповідних їм ідеалів виникають соціальні інститути, що виявляються зв'язаними один з одним ієрархічно. Різноманіття ідеалів породжує різноманіття стилів діяльності людей у всіх соціальних інститутах (в економіці, політиці, педагогіці і т.п.) і відповідне розходження смаків людей (економічних, політичних і т.п.), їхніх оцінок, переваг. Суспільство виявляється системою інститутів, у якій різні ідеали породжують різноманіття стилів діяльності людей, сукупність яких складає стиль життя чи спосіб життя різних груп, регіонів у суспільстві.

Різноманіття політичних ідеалів було настільки багатим, що вже в античному світі було осмислено проблему їх типологізації. Вона проводилася переважно за

формами державного правління. Ясно усвідомлений вже греками похідний характер таких понять, як "політика", "політичне знання" від терміна "поліс" свідчить про практичну потребу в раціональному тлумаченні характеру державного правління, що надалі приводить до виникнення цілком самостійних ідеальних теоретичних конструкцій, що пояснюють переваги однієї форми правління над іншою.

Релігійний ідеал був ілюзорним. Його політичний характер пов'язаний із тим, що не тільки церква, але і держава стояла на ґрунті ідеалу "царства божого" і бачила своїм найвищим завданням людського життя в пануванні над нею релігійного початку. Одним із його характерних функціональних особливостей є принцип примусового універсалізму, котрий привів до лиховісної практики церковної інквізиції. З іншого боку, релігійний ідеал зробив якісний крок у розвитку гуманізму. Він апелював не тільки до страху, але і до любові, милосердя, співчуття. Він був звернений до людини, хоча і підтверджував рівність ілюзорну, рівність у царстві божому. Вироблені християнством моральні закони — загальнолюдська гуманістична цінність, що має безперечне значення. Проте цінності, що виходять від релігії вирішили протиріччя релігійного ідеалу на користь гуманізму лише тоді, коли в суспільстві стали відбуватися відповідні соціальні зміни, упорядковані вже політичною думкою епохи Відродження.

Уявлення епохи Відродження про політичний ідеал переборюють двоїстість "божого царства", маючи своєю метою власний успіх людини в житті. Цей ідеал в ембріональному стані містить визначені компоненти і класичного буржуазного ідеалу, пов'язаного з Просвітництвом, і ідеалу правової держави: формальна рівність перед законом, освячення приватної власності тощо. Важливо також і те, що мислителі епохи Відродження не залишили поза увагою багату теоретичну спадщину античності і постійно зверталися до неї, черпаючи з її джерела гуманістичні ідеї і критерії істинності своїх поглядів, хоча деякі з них не розділяли думки стародавніх з питань про найкращий державний устрій.

В цілому епоха Відродження створила два основних типи ідеалів, що умовно можна назвати індивідуалістичним ідеалом і ідеалом громадянського гуманізму. Строго кажучи, вони не є ідеалами політичними, а лише ідеалами особистості, що можуть служити елементами політичного ідеалу. Гуманісти цього періоду дійсно створили образ людини, що поєднав у собі високі моральні чесноти і вченість, фізичні і духовні досконалості. Але в остаточному підсумку, їхня парадигма універсальної людини практично відповідала лише ідеальному придворному, вірному служителю свого короля.

Прагнення мислителів епохи Просвітництва, соціалістів-утопістів, класиків марксизму наблизити реалізацію вікової мрії людства, зробити комуністичний ідеал конкретною метою життєдіяльності існуючого покоління людей, показати його в цілому як ідеал історії, а не просто історичний ідеал, було психологічно зрозумілим, але, як виявилось, помилковим. Утвердження подібного ідеалу в якості безпосереднього регулятора поведінки людей обернулося для суспільства декларативністю, словесним галасом. У середовищі широких мас росла тяга або до традиційних релігійних вірувань, або до чогось таємничого, трансцендентного.

Вперше, спираючись на принципи синергетичної теорії, вибір та втілення політичного ідеалу трактується як універсальний механізм розвитку соціальної системи. Розкривається положення про те, що виникаюча невідповідність старої соціальної структури (у загальному випадку, форма влади і власності) новим соціальним елементам (нові люди, нові корпорації) породжує в суспільній свідомості сукупність уявлень про можливі варіанти (сценарії) іншого структурування

суспільства. На їхній основі в суспільній свідомості виникають уявлення про майбутнє суспільство, тобто політичні ідеали, що більш-менш точно відбивають реальні можливості в перебудові суспільства. Політичний ідеал виступає результатом взаємодії людей з приводу реалізації притаманного їм уявлення про соціальну справедливість. Крізь нього відбувається будь-який контакт індивіда із зовнішнім світом, з нього у громадянському становленні особи формуються її економічна самостійність, політична активність, різноманітні ціннісні орієнтації. У переломній епохи політичний ідеал спричиняє більш активний вплив на поведінку мас людей, ніж у стабільному суспільстві.

У процесі діяльного освоєння людиною навколишньої дійсності відбувалася заміна одних однобічних політичних ідеалів іншими однобічними політичними ідеалами. Як дозволяє визначити дослідження — це аж ніяк не кращий варіант просування суспільства вперед. Максимальний ефект можуть дати лише синтезовані моделі, що відбивають сукупний результат процесу їхньої історичної еволюції. Правда, можливість такого синтезу відкривається тільки при відповідному розумінні "маргінальних" політичних ідеалів.

Дисертант доходить висновку, що ідеали, які абсолютизують соціальний порядок, приводять до появи різних видів тоталітаризму (комуністичного чи нацистського). Ідеали, що перебільшують хаос (свободу), ведуть до анархізму. А ідеали, засновані на синтезі соціального порядку і волі (хаосу), породжують лібералізм. Але "справжній" синтез політичних ідеалів, під яким можна розуміти такий, що не нав'язується особистості в процесі її вибору того чи іншого ідеалу, може здійснити лише Культура. Раціонально-теоретичний синтез у принципі неможливий. Синтез, здійснюваний культурою, — це той шлях, по якому йде будь-яке суспільство. Через культуру воно саме себе і вибирає.

Розглядаючи під цим кутом дану роботу, автор вважає за доцільне відзначити наступне.

Найбільш характерною рисою політичного ідеалу є те, що він найдинамічніший у порівнянні з іншими, що формуються в суспільній свідомості. Концептуально процес цієї динаміки еволюції політичного ідеалу, на погляд автора, можна відобразити в таких етапах "життя" ідеалу:

а) апологетики — коли визначений політичний ідеал тільки зароджується і, як плід романтичного розуму, сліпо прагне жертв в ім'я свого здійснення;

б) догматики — коли він знаходить теоретичне обґрунтування у творах політичних діячів, або політичних мислителів, що стають його "класиками". Одним із важливих інструментаріїв втілення даного ідеалу в дійсність на цьому етапі стає ідеологія;

в) епігонства і екзегези — як найбільш суттєвих наслідків впливу ідеології на масову суспільну свідомість в ім'я здійснення сформованого політичного ідеалу;

г) ерозії — коли "біологічний годинник" політичного ідеалу на виході і він закінчує своє існування в будь-якому випадку: або внаслідок його досягнення, або внаслідок втрати своєї принадності і віри в нього людей. На цьому етапі породжується новий політичний ідеал, що проходить ті ж стадії розвитку

Узвичаєне розуміння політичного ідеалу сучасності не враховує його сутнісної характеристики: він ширше за своїм змістом політичної влади і конкретних засобів її здійснення. В умовах розширення політичної свідомості він стає не просто прекрасною і недосяжною мрією, а предметом повсякденного обговорення, а в перекрученій формі навіть перетворюється в політичне шоу.

Сьогодні розробка "офіційного" політичного ідеалу базується на програмних

документах багатьох політичних партій, котрі виникли порівняно недавно, чи на уявленнях окремих особистостей про політичний ідеал. Але в цілому він є слабковиявленим у суспільній свідомості і фактично керує життям суспільства поза законних підстав. Політичний плюралізм у сучасних умовах породжує популістський політичний ідеал: його зв'язують не тільки з економічними, політичними, навіть і з комунальними послугами.

Виявлено що сьогодні необхідно враховувати органічний зв'язок політичного ідеалу із модою. Мода має певне відношення до внутрішніх процесів, що відбуваються у політиці. Характеристика моди, що дозволяє її розглядати як нетрадиційну форму влади, — це можливість, якою вона володіє як соціальна норма чи ідеал.

Переваги суспільства вимірюються реальною присутністю соціально-політичних ідеалів у життєвих інтересах та потребах людей, в їх діяльності та відносинах, тобто у людському бутті в цілому. Чим вищий ступінь цієї присутності не у бутті, а у свідомості, тим критичніше ставиться людина до найменших вад оточуючої дійсності. Відсутність сильної соціальної політики вимушує владу у стримуванні такої критичності зосереджуватись чи то цілком на пропаганді високих ідеалів, чи то на задовольненні найгостріших потреб якоїсь однієї спільності людей в ущерб іншим, чи то на стимулюванні матеріального інтересу самої активної, але невеликої частини суспільства.

Водночас, процес еволюції політичного ідеалу є, насамперед, процесом накопичення його гуманістичного змісту. Кожний наступний тип ідеалу, як показало дослідження, вбирає в себе гуманістичний зміст попереднього, дає більш глибоке вирішення проблеми взаємовідносин особистості і суспільства. В міру розвитку політичного ідеалу зростає і ступінь його реальності.

Світський, або громадянський політичний ідеал — категорія досить збірна, але так чи інакше життя зводить його до ідеалу соціальної, правової держави, в якому на відміну від релігійного ідеалу, панує принцип не примусового, а добровільного універсалізму. Його кінцева мета пов'язана із забезпеченням всіх необхідних умов для реалізації людини: не для себе держава повинна бути правовою, але заради того, щоб забезпечити добробут індивідуума і суспільства — саме в такій послідовності. Питання лише в тому, який реальний соціальний суб'єкт прихований під цією абстрактною формулою і чиїми інтересами обумовлене розуміння природи людини.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що лише те суспільство здатне досягти успіхів в економічній, соціальній та політичній сферах, котре пропагує систему сталих цінностей, в тому числі і політичних ідеалів. Але сьогодні суспільству недостатньо тих ідеалів і ціннісних орієнтацій, що виростають із колективної несвідомої, стихійної реалістичної свідомості. Необхідно виступати за ідейну регуляцію життя суспільства, за виробітку норм, ідеалів і цінностей, що програмують життєві орієнтації людей.

Політичний ідеал, як найбільш динамічний, повинен мати в цьому процесі не конститутивне, а регулятивне значення, тому що усяке визначене зображення цього ідеалу відразу ж виявляє свої істотні хиби: або в ім'я рівності абсолютно придушується свобода, або зовсім заперечується влада держави (як ми можемо це спостерігати сьогодні), що призводить до загального хаосу і розладу економіки. Тому сьогодні політичний ідеал слід ототожнювати тільки з принципом безкінечної досконалості, але аж ніяк не з кінцевим образом цієї досконалості.

Між соціальними інтересами, потребами, ідеалами людини та політичними принципами суспільного устрою завжди будуть виникати певні суперечності. Зведення їх до конструктивного мінімуму як на особистісному, так і на суспільному

рівнях залежить від "поведінки" масової свідомості і від здатності суспільно-політичних структур утримувати під контролем ситуацію, підпорядковуючи владу розвитку людини. Ці суперечності класифікуються за трьома ознаками — часу, кількості та якості: між ідеалом процвітаючого суспільства, перспективою та поточними інтересами і потребами; між вузьковідомчими інтересами, груповим егоїзмом та потребами, ідеалами більшості суспільства; між життєво важливими, першочерговими та другорядними інтересами і потребами, між ініціативою, енергійністю та пристосуванством, амбіційністю.

Зрозуміло, що цілком розв'язати дані протиріччя неможливо, як і взагалі неможливо втілити в життя жодний ідеал. Але якщо ми не намагаємося досягти ідеалу, то позбавлені права будь-яку державу і її політику визнати пристойними, стабільними і пристосованими для відносного благоденства й удосконалювання громадян.

Суть соціально-політичного ідеалу України, як видається, полягає у створенні підпорядкованої розвитку людини демократичної системи всебічного забезпечення національної незалежності та безпеки, стабільності суспільно-політичного ладу. Однак елементи умоглядності, природні для будь-якого нового ідеалу, у даному випадку усугубляються суб'єктивно стимулюємою умоглядністю. Про це свідчать фактор часу — реалізація ідеалу не виправдано затягнута, якість незалежності — вельми слабо підкріпленої соціально-економічно, ідейна поляризація суспільства та відсутність масової, згуртованої політичної сили, здатної прискорити втілення ідеалу у життя. У зв'язку з цим ідеал може розвиватись і зміцнюватись за змістом та направленістю, роздвоюватись і одержувати нестійку форму, радикально або частково змінюватись, розвертатись в інший ціннісний соціально-політичний бік. Лише подолання дефіциту демократичних і гуманістичних засад суспільного життя переводить задовольняння політичних ідеалів з рівня декларацій на практичний рівень. У природних умовах такий процес має власне соціальне значення, але будь-який збій тут обов'язково набуває чіткого політичного резонансу, викликає хвилю збудженості людей.

Це свідчить про критеріальну функцію політичного ідеалу не тільки стосовно розвитку суспільства, але й у відношенні до політично-управлінського професіоналізму. Відштовхуючись від досягнутого рівня і разом з тим значно підвищуючись над ним, він налаштований на хвилю соціального прогресу і служить своєрідним маяком суспільно-політичних перетворень.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографії

1. Эволюция политического идеала (опыт истории).- Винница: Універсум, 1996.- 270 с. (12,28 д.а.).
2. Еволюція політичного ідеалу (від плюралізму до синтезуючої єдності.- Винница: Універсум, 1999.- 430 с. (29,9 д.а.)

Статті у наукових виданнях та інші публікації

3. Проблемы становления правового государства в Украине // Тезисы докл. на научно-практической конференции "Политика и власть".- Запорожье, 1993.- С. 61-62 (0,06 п.л.)
4. В пошуках ідеалу гуманітаризації // Методологічні проблеми інженерної

діяльності: Матеріали науково-методичної конференції.- Вінниця.- 1993.- С. 148 (0,06 д.а.).

5. Політичний ідеал і культура особи // Шляхи підвищення ефективності підготовки педагогічних працівників: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.- Бар, 1993.- С.85-88 (0,25 д.а.).

6. Політичний ідеал в умовах постіндустріального суспільства // Методологічні проблеми інженерної діяльності. Колективна монографія /Керівник авт.кол. О.І. Кедровський.- Вінниця: Вінницький державний технічний університет,1994.- С. 110-124 (0,6 д.а.).

7. Был ли политический идеал у древних греков? // VII Аристотелівські читання: Міжнародна наукова конференція з проблем давньогрецької філософії.- Маріуполь, 1996.- 0,02 д.а.

8. Суперечність політичного ідеалу в сучасних умовах розвитку України // Філософські читання пам'яті П. Копніна.- К., 1996.- 0,02 д.а.

9. Усталеність та ефективність політичного ідеалу в умовах технічного поступу// Духовність і технічний прогрес: проблема гармонізації. Колективна монографія /Керівник авторськ. колективу О.В. Колос.- Вінниця: Вінницький державний технічний університет,1997.- С. 189-198. (0,5 д.а.).

10. Амбивалентность идеала общественного устройства как отражение внутреннего конфликта политической культуры граждан Украины // Філософсько-антропологічні принципи як основа розбудови українського суспільного ідеалу: звіт з НДР 90-Д-190 (проміжний).- № держреєстрації 0197U013141.-Вінниця, 1997.-С. 23-35. (0,5 д.а.).

11. Творчий характер ідеалу у різних формах суспільної свідомості // Філософсько-антропологічні принципи як основа розбудови українського суспільного ідеалу: звіт з НДР 90-Д-190 (заклучний).- № держреєстрації 0197U013141.-Вінниця, 1998.-С. 6-12. (0,25 д.а.).

12. Древнегреческие представления о социальной справедливости в просторе политического идеала // VIII Аристотелівські читання.- Мариуполь, 1998.- 0,02 п.л.

13. Критична рефлексія та евристичний характер суспільного ідеалу // Творчість, духовність, гуманізм в просторі освіти: Збірник доповідей науково-практичної конференції.- Вінниця, 1998.- С.3-10 (0,5 д.а.).

14. Політичний ідеал як інтегративна форма політичних цінностей //Держава і право: Збірник наукових праць.- К.: Видавничий Дім Юридична книга ,2000.- Вип.5.- С. 408-420 (0,7 д.а.).

15. Політична модернізація та принципи ефективного функціонування політичного ідеалу в сучасних умовах // Держава і право: Збірник наукових праць.- К.: Юридична книга,2000.- Вип.6.- С. 363-374 (0,9 д.а.).

16. Політичний час і політичний ідеал: феномен збігу та розбіжностей // Держава і право: Збірник наукових праць.- К.: Юридична книга, 2000.- Вип.7.- С. 496-507 (0,8 д.а.).

17. Повторюваність та закономірність політичного ідеалу в часовому континуумі //Держава і право: Збірник наукових праць.- К.: Юридична книга, 2000.- Вип.8.- С. 496-504 (0,6 д.а.).

18. Політичний ідеал як модель реалізації політологічних принципів державного устрою //Держава і право: Збірник наукових праць.- К.: Юридична книга, 2001.- Вип.9.- С. 505-517 (0,9 д.а.).

19. Ідеал — ідеологія: тандем чи патологія в суспільстві? // Наукові записки НаУКМА.- Том 18.- Політичні науки.- К.,2000.- С. 55-61(0,6 д.а.).

20. Методологические основания реализации идеала демократии в условиях

українського общества // Человек и общество на рубеже тысячелетий: Международный сборник научных трудов.- Вып.1.- Воронеж, 2000.- С.34-38 (0,5 д.а.).

21. Правовой идеал и проблема социальной справедливости в украинском обществе // Человек и общество на рубеже тысячелетий: Международный сборник научных трудов.- Вып.3.- Воронеж, 2000.- С.6-10 (0,5 д.а.).

22. Неправда як конструктивний параметр соціально-політичного ідеалу // Людина і політика: Український соціально-гуманітарний журнал.- 2000.- №4.- С. 45-51(0,7 д.а.).

23. Идеал як основа суспільного базового консенсусу // Нова парадигма: Альманах наукових праць.- Вип. 18.- Запоріжжя: Просвіта, 2000.- С.27-33 (0,4 д.а.).

24. Про національні особливості гуманістичного ідеалу //Нова парадигма: Альманах наукових праць.- Вип. 19.- Запоріжжя: Просвіта, 2000.- С.36-44(0,5 д.а.).

25. Покоління та політичні ідеали: зв'язок і спадкоємність // Борисфен: літературно-мистецький, публіцистичний та науково-популярний щомісячник.- 2000.- №12.- С. 9-10 (0,5 д.а.).

26. Політичний ідеал і політична утопія: діалектика взаємозв'язку // Трибуна: всеукраїнський громадсько-політичний і теоретичний журнал.- 2000.- №9-10.-С.17-19 (0,5 д.а.).

27. Політичний ідеал та політична істина // Нова політика: науково-публіцистичний журнал.- 2000.- №2.- С. 58-62 (0,6 д.а.).

28. В пошуках консолідації українського суспільства: національна ідея чи політичний ідеал // Нова політика: науково-публіцистичний журнал.- 2000.- №4.- С.47-52 (0,8 д.а.).

29. Республіка, яку ми обираємо: ідеальна політика чи політичний ідеал? // Віче: теоретичний і громадсько-політичний журнал.- 2000.- №10.- С.34 – 46 (0,6 д.а.).

30. Держава: ідол та ідеал // Віче: теоретичний і громадсько-політичний журнал.- 2001.- №4.- С.3 – 15 (0,7 д.а.).

31. Демократія як ідеал і як реальність // Дослідження світової політики: збірник наукових праць.- Вип. 10.- К., 2000.- С.23- 29 (0,6 д.а.).

32. Політичний ідеал у вимірах синергетики // Дослідження світової політики: збірник наукових праць.- Вип. 11.- К., 2000.- С. 37-39 (0,3 д.а.).

33. Порівняння як метод пошуку політичного ідеалу // Дослідження світової політики: збірник наукових праць.- Вип. 12.- К., 2000.- С.93-97(0,4 д.а.).

34. Реалізація ідеалу соціально-правової держави в українському суспільстві // Право України: юридичний журнал.- 2001.- №2.- С. 47-53(0,7 д.а.).

35. Межі раціонального та ірраціонального в політичному ідеалі //Людина і політика: Український соціально-гуманітарний журнал.- 2001.- №1.- С. 58-68 (0,7 д.а.).

36. Політичний ідеал як проблема вибору //Людина і політика: Український соціально-гуманітарний журнал.- 2001.- №2.- С. 139-150 (0,8 д.а.).

37. Поняття справедливості в політичному ідеалі стародавніх греків // Дослідження світової політики: збірник наукових праць.- Вип. 13.- К., 2001.- С.88-91(0,3 д.а.).

38. Людина і громадянське суспільство: транзит ідеалів // Дослідження світової політики: збірник наукових праць.- Вип. 16.- К., 2001.- С.109-113 (0,4 д.а.).

39. Політична етика // Політологія: Підручник. Вид.2-ге, перероблене, доповнене / за ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка.- К.: Видавничий центр “Академія”.- 2001.- С.345-357 (1 д.а.).

40. Політичний ідеал як відбиток соціальних відносин в Україні // Політологічний вісник Київського національного університета ім. Тараса Шевченка.-Вип.9.- К., 2001.- С.63-72 (0,5 д.а.).

Корнієнко В.О. Політичний ідеал: проблеми еволюції та втілення в умовах сучасного суспільного розвитку. - Рукопис (413 стор.).

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.03 — політична культура та ідеологія. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київ, 2001.

У дисертації розроблено концепцію політичного ідеалу, котра спирається на класичну теорію розвитку суспільства, сутність якої розкривається в процесі порівняльно-історичного аналізу прояву та вибору політичного ідеалу в різні історичні епохи, виявленні головних політологічних характеристик в його формуванні, серед яких головними є технологізація мислення, антропологічні принципи його формування, гуманізація, синергія, характерні межі існування в політичній свідомості, вплив моди тощо.

Комплексно досліджено еволюцію політичного ідеалу та здійснено його періодизацію. Розкрито та обґрунтовано теоретичний статус та методологічний арсенал політичного ідеалу, з філософсько-політологічної точки зору проаналізовано співвідношення плюралізму політичних ідеалів з політичною істиною; виявлено субординаційні та координаційні зв'язки політичного ідеалу з національною ідеєю, ідеологією, мрією, політичною вірою та міфом.

Суттєво уточнено зміст політичного ідеалу, який містить у собі велику кількість нормативів діяльності, рекомендацій, що робити, щоб втілити ідеал у дійсність. Розкрито положення про те, що розвиток суспільства породжує різні можливості в співвідношенні соціального порядку і хаосу: політичні ідеали, які абсолютизують соціальний порядок, приводять до появи різних видів тоталітаризму (комуністичного чи нацистського). Політичні ідеали, що перебільшують хаос (свободу), ведуть до анархізму. А ідеали, засновані на синтезі соціального порядку і свободи, породжують можливість побудови соціально-правової держави.

Ключові слова: ідеал, політичний ідеал, ідеальне, політичний плюралізм, політична істина, еволюція, політичний вибір, політична технологія, антропологічні принципи, синергетика.

V.O. Kornienko. Political ideal: evolution problems and its introduction in terms of modern social development.- Manuscript (413 pages)

Thesis for a Doctor's degree on political science in speciality 23.00.03 - political culture and ideology. Institute of State and Law named after V.M.Koretsky, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2002/

The thesis develops the concept of political ideal based on the classical theory of society development, the essence of which is revealed in the process of comparative historical analysis of displaying and choosing political ideal in various historical epochs, revealing main political characteristics in its forming, the basic of which are technology of thinking, anthropological principles of its forming, humanization, synergy, specific limits of existence in political consciousness, influence of fashion etc.

The evolution of political ideal is fully investigated and its periodization is carried out. The theoretical status and methodological arsenal of political ideal is revealed and reasoned. The correlation between the pluralism of political ideals and political truth is analyzed from the standpoint of philosophy and political science. Subordination and coordination connections of political ideal with national idea, ideology, dream, political belief and myth are revealed.

The thesis essentially specifies the contents of political ideal, which contains a great number of standards of activity, recommendations on how to make the ideal come true. It discloses the statement that the development of society creates various opportunities in the correlation of social order and chaos. Political ideals absolutizing special order lead to the emergence of totalitarianism of different kinds (communist or nazi). Political ideals overstating chaos (freedom) lead to anarchism. However, ideals based upon the syntheses of social order and freedom create an opportunity of building social and state.

Key words: ideal, political ideal, political pluralism, political truth, evolution, political choice, political technology, anthropological principles, synergy.

Корниенко В.А. Политический идеал: проблемы эволюции и воплощения в условиях современного общественного развития. - Рукопись (413 стр.).

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.03 — политическая культура и идеология. Институт государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины, Киев, 2002.

В диссертации разработана концепция политического идеала, которая опирается на классическую теорию развития общества, сущность которой раскрывается в процессе сравнительно-исторического анализа проявления и выбора политического идеала в разные исторические эпохи, выявлении основных политологических характеристик в его формировании, среди которых основными являются технологизация мышления, антропологические принципы его формирования, гуманизация, синергия, характерные границы существования в политическом сознании, влияние моды и т.п.

Комплексно исследована эволюция политического идеала и осуществлена его периодизация. Раскрыт и обоснован теоретический статус и методологический арсенал политического идеала, с философско-политологической точки зрения проанализированы соотношения плюрализма политических идеалов с политической истиной; выявлены субординационные и координационные связи политического идеала с национальной идеей, идеологией, мечтой, политической верой и мифом.

Существенно уточнено содержание политического идеала, который содержит в себе большое количество нормативов деятельности, рекомендаций, что делать, чтобы воплотить идеал в действительность. Раскрыто положение о том, что развитие общества порождает разные возможности в соотношении социального порядка и хаоса: политические идеалы, которые абсолютизируют социальный порядок, приводят к появлению разных видов тоталитаризма (коммунистического или нацистского). Политические идеалы, которые преувеличивают хаос (свободу), ведут к анархизму. А идеалы, основанные на синтезе социального порядка и свободы, порождают возможность построения социально-правового государства.

Уточнено, что в соответствии с различными видами деятельности возникают разные виды идеалов и их иерархия. Вся совокупность этих идеалов создает стройную систему, которая образует, в свою очередь, общественный идеал, представляющий собою лимитрофную форму универсальных ценностей. На определенных этапах жизнедеятельности общества, в зависимости от уровня его развития, тех целей и задач, которые оно ставит перед собою, можно наблюдать приоритетность, доминирование того или другого вида идеала.

В рамках синергетической теории существенно переосмыслена проблема критериев социального прогресса. Показано, что последний представляет собой цепь таких мутаций социальной системы, при которой достигается определенный уровень реализации некоторого общезначимого идеала. Именно степень реализации идеала и

является критерием перехода от менее "совершенного" к более "совершенному" состоянию общества. Не может быть никакого "объективного" критерия социального прогресса, вне зависимости от социально-политических идеалов. Исследован механизм выбора того или иного политического идеала отдельной личностью и социальной группой, механизм функционирования политического идеала, который является дееспособным в двух отношениях — как стимулятор замысла, политической модели и ее осуществления, и как свидетельство ее неудачи. Показано, что в условиях политической модернизации политический идеал представляет собой артефакт (то есть искусственное образование), он специально "изготавливается" властью и при этом используется ею для достижения определенных замыслов и целей.

Ключевые слова: идеал, политический идеал, идеальное, политический плюрализм, политическая истина, эволюция, политический выбор, политическая технология, антропологические принципы, синергетика.